

Aan de demissionair minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Datum: 27 december 2021
Betreft: eindverslag Wetenschappelijke adviescommissie

Geachte minister,

Op 22 november 2018 besloot u tot de instelling van de Wetenschappelijke adviescommissie voor het actieprogramma Eén tegen eenzaamheid. U gaf de commissie tot taak, enerzijds, de landelijke en lokale coalities tegen eenzaamheid te voeden met kennis en inzichten, door kennis te synthetiseren en onderzoek te programmeren en, anderzijds, te adviseren over de monitoring van de effectiviteit van het programma.

De commissie geeft met deze brief gehoor aan artikel 12 van het Instellingsbesluit, dat bepaalt dat zij voor 1 januari 2022 haar eindverslag dient uit te brengen. Een eindverslag is het echter, strikt genomen, slechts van de commissie zoals zij op dit moment is samengesteld: u hebt besloten de instelling van de commissie, in een licht gewijzigde samenstelling, met twee jaar te verlengen.¹ In deze brief – een tussenverslag dus, voor de meerderheid van de commissie – geeft de commissie eerst een overzicht van haar werkzaamheden. Vervolgens gaat zij in op wat goed is gegaan en wat beter had gekund. Tot besluit blik zij vooruit op de periode die voor haar ligt.

Wat de commissie heeft gedaan

Kennis inbrengen

Op allerlei manieren heeft de commissie in het actieprogramma haar kennis ingebracht. De commissieleden verzorgden talloze presentaties op landelijke en lokale bijeenkomsten, onder meer in de achtereenvolgende edities van de jaarlijkse Week tegen Eenzaamheid; ze traden op in, en gaven interviews aan regionale en landelijke media; ze gingen op werkbezoek bij gemeenten en

¹ Voor de samenstelling van de commissie: zie bijlage. Jenny Gierveld en Linda Moonen zullen, op eigen verzoek, per 1 januari 2022 de commissie verlaten. Als nieuwe leden zullen toetreden Gerine Lodder en Maaike Verhagen. Beiden droegen eerder al, als externe deskundigen, bij aan de totstandkoming van het advies van de commissie over eenzaamheid bij jongeren.

Uitgebrachte briefadviezen

<i>Datum</i>	<i>Titel</i>	<i>Kernboodschap</i>
7 mrt 2019	<i>Monitoring actieprogramma Eén tegen eenzaamheid</i>	Eenzaamheid wordt gemeten in verschillende langlopende landelijke onderzoeken, die alle hun voor- en nadelen hebben. Het actieprogramma is te monitoren met procesindicatoren.
17 mei 2019	<i>Op weg naar effectieve interventies tegen eenzaamheid</i>	De ontwikkeling van effectieve interventies tegen eenzaamheid verdient hoge prioriteit. Het erkenningstraject Effectieve interventies biedt hiervoor een goede systematiek.
26 mrt 2020	<i>Eenzaamheid: onderzoek en ontwikkeling op lange termijn</i>	De behoefte aan onderzoek en ontwikkeling op het gebied van eenzaamheid is samen te vatten in acht vragen. Interactie met de praktijk is nodig om tot een agenda te komen.
6 nov 2020	<i>Interpretatie prevalentie eenzaamheid</i>	De kans dat het actieprogramma had kunnen leiden tot een aantoonbare trendbreuk in eenzaamheid was al klein, maar lijkt door de coronacrisis verkeken. Met name emotionele eenzaamheid lijkt vaker voor te komen.
28 sept 2021	<i>Eenzaamheid bij jongeren</i>	Eenzaamheid bij jongeren is een serieus maatschappelijk probleem. Er is nog relatief weinig over bekend. Investeren in kennisopbouw is geboden.
23 dec 2021	<i>Eenzaamheid: onderzoeksagenda voor de korte en lange termijn</i>	Zeven vragen kunnen het uitgangspunt vormen voor het thematisch programma Eenzaamheid van de Nationale Wetenschapsagenda (NWA). Voor de langere termijn zijn aanvullend ook drie andere vragen relevant.

lokale initiatieven; leverden bijdragen aan podcasts, uitgebracht door het actieprogramma en door andere organisaties. Interviews met commissieleden werden gebundeld in de uitgave *Inzicht in eenzaamheid*, die gepresenteerd werd tijdens de afgelopen Week tegen Eenzaamheid. De kennis van de commissie – over het verschijnsel eenzaamheid, de oorzaken ervan, de wijze waarop het te meten, te voorkómen en te verminderen is en over hoe de aanpak van eenzaamheid door onderzoek versterkt kan worden – vond zijn weg in de briefadviezen die zij uitbracht en die onder andere werden gepubliceerd op de website van het actieprogramma (zie kader).² Commissielid Van Tilburg schreef samen met collega's een artikel over de 'zeven werkzame elementen van eenzaamheidsinterventies'. Dit artikel werd vervolgens, aangevuld met andere inzichten uit de literatuur en praktijkervaringen, door commissielid Schoenmakers, samen met Van Tilburg en zijn collega Bouwman, verwerkt in de *Handreiking Aan de slag met eenzaamheidsinterventies*, die werd opgenomen in de 'toolkit' van het actieprogramma. In de toolkit staat ook de lijst *Aandachtspunten deskundigheidsbevordering eenzaamheid*, die met inbreng van de commissie tot stand kwam.

Agenderen onderzoek

Het tweede briefadvies van de commissie ging over wat zij als de eerste onderzoeksprioriteit beschouwde en nog steeds beschouwt: de ontwikkeling van effectieve interventies tegen eenzaamheid. Het advies gaf mede de aanzet tot een opdracht van uw ministerie aan ZonMw om een programma *Versterking aanpak eenzaamheid* in gang te zetten. In dat programma werden onder meer de 'eigenaren' van een aantal beloftevolle interventies ondersteund in het goed beschrijven en theoretisch onderbouwen van hun werkwijze. In mei 2020 bracht de commissie aan de programmacommissie van ZonMw een aanvullend advies uit over de inrichting van het programma.

Ook het derde briefadvies, verschenen aan het begin van de coronacrisis, ging over onderzoek. De commissie formuleerde in dit advies acht vragen die tezamen de talrijke en diverse behoeften aan onderzoek en ontwikkeling bestrijken die er zijn op het gebied van eenzaamheid: wat is eenzaamheid; hoe ontstaat eenzaamheid; wat weten, willen en kunnen eenzame mensen zelf; hoe is eenzaamheid te voorkómen; hoe is eenzaamheid te verminderen of te verlichten; hoe is eenzaamheid te herkennen en bespreekbaar te maken; hoe is eenzaamheid te meten; hoe is de nodige deskundigheid te bevorderen? De commissie zette in het advies tevens uiteen hoe zij, in interactie met de deelnemers aan het actieprogramma, de talrijke potentiële onderzoeksvragen had willen prioriteren, om tot een onderzoeksagenda voor de lange termijn te komen. Zo'n interactieproces kwam echter niet op gang, tot de commissie, ruim een jaar later, het gesprek aanging met de adviseurs van het actieprogramma, die de gemeenten en lokale coalities bijstaan in hun aanpak van eenzaamheid. Dat gesprek en de uitwisseling die erop volgde waren voor de commissie een welkome stimulans bij de formulering van haar definitieve onderzoeksagenda. Deze agenda zal onder andere het uitgangspunt zijn voor het thematisch programma *Eenzaamheid van de Nationale Wetenschapsagenda*, dat in 2022 van start zal gaan.

Intussen had de commissie ook, op uw verzoek de voorbereiding van een advies over eenzaamheid bij jongeren ter hand genomen, bijgestaan door twee externe deskundigen en voortbouwend op een kennissynthese van Movisie. Het briefadvies verscheen in september 2021. De aanbevelingen in dat

² De briefadviezen zijn te vinden op de webpagina van de commissie: [Wetenschappelijke Adviescommissie Eén tegen eenzaamheid - Een tegen eenzaamheid](#)

advies bestonden hoofdzakelijk uit onderzoeksaanbevelingen; ze werden verwerkt in de kort daarna verschenen onderzoeksagenda.

Adviseren over monitoring

Het eerste advies dat de commissie uitbracht ging over de monitoring van het actieprogramma. De commissie wees erop dat er in Nederland verschillende onderzoeken lopen waarin eenzaamheid wordt gemeten met het hetzelfde meetinstrument, de De Jong Gierveld schaal. Dat neemt niet weg dat de eenzaamheidsprevalenties die in die onderzoeken gevonden worden, vanwege diverse methodologische verschillen, onderling niet zonder meer te vergelijken zijn. De meest betrouwbare manier om een trend in eenzaamheid vast te kunnen stellen is een bepaalde onderzoekspopulatie in de loop van de tijd te volgen. Voor wat betreft de monitoring van de effectiviteit van het actieprogramma wees de commissie op het belang van lokale monitoring en evaluatie, de 'vijfde pijler' van de duurzame lokale aanpak die het actieprogramma beoogt. Voor de landelijke monitoring van het actieprogramma wees de commissie op de mogelijkheden van drie soorten procesindicatoren: indicatoren van maatschappelijke participatie, sociale cohesie en deskundigheidsbevordering.

In het najaar van 2020 boog de commissie zich op uw verzoek opnieuw over de interpretatie van de gegevens over de prevalentie van eenzaamheid uit verschillende onderzoeken. De commissie stelde vast dat op dat moment, op basis van gegevens uit het *Longitudinal Internet Studies for the Social Sciences* panel, van een stijging van de prevalentie van eenzaamheid sprake leek te zijn, vooral van de emotionele eenzaamheid. Deze observatie werd nadien bevestigd door bevindingen van het LASA-onderzoek en de Participatiemonitor van het Nivel.^{3,4} De commissie constateerde dat niet alleen verschillen tussen prevalentiecijfers uit verschillende onderzoeken, maar ook die tussen cijfers gemeten op verschillende momenten in één onderzoek met voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden, vanwege de veranderende context van de gegevensverzameling.

Wat goed ging, wat beter had gekund

De commissie kijkt met tevredenheid terug op haar deelname aan het actieprogramma in de afgelopen jaren. De samenwerking met het VWS-team van Eén tegen eenzaamheid was nuttig en plezierig, de contacten met de verschillende deelnemers in de praktijk van het actieprogramma boeiend en inspirerend. Binnen de commissie was de sfeer goed en waren de discussies constructief en leerzaam. De inbreng van de adviseur van Movisie was zeer behulpzaam.

Het was voor de commissie een voorrecht om de afgelopen jaren haar kennis te kunnen delen met zovelen die zich inzetten voor het verlichten van de last van de eenzaamheid waaronder te veel mensen gebukt gaan. De uitwisseling met de groep adviseurs van gemeenten en lokale coalities, die afgelopen zomer begonnen is, heeft zij als zeer stimulerend ervaren. De commissie betreurt dat pas in deze uitwisseling het gesprek met de deelnemers aan het actieprogramma over mogelijke onderzoeksprioriteiten op gang kwam.

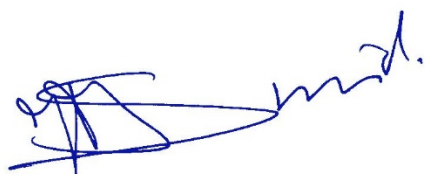
³ Theo van Tilburg. *Verandering in prevalentie van eenzaamheid onder ouderen in de periode 1992 – najaar 2020*. Vrije Universiteit Amsterdam, 6 april 2021.

⁴ Knapen J, Scheffer M, Boeije H. *Eindrapport Een tegen eenzaamheid. Monitoring eenzaamheid, participatie en sociale cohesie onder ouderen 2015-2020*. Utrecht: Nivel, 2021.

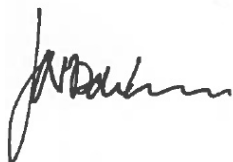
Vooruitblik

De commissie is blij dat haar de mogelijkheid is geboden om de komende twee jaar, als onderdeel van het actieprogramma, door te gaan. Zij ziet ernaar uit om aan haar taken – inbrengen van kennis, programmeren van onderzoek en adviseren over monitoring – in samenspel met de adviseurs, maar ook met het VWS-team van het actieprogramma en de Nationale Coalitie, verder invulling te geven. Zij denkt hierbij bijvoorbeeld aan een verkenning van de mogelijkheid om een advies uit te brengen over een eenvoudige manier om eenzaamheid te meten in het kader van de monitoring van de lokale aanpak van eenzaamheid. Niet in het minst ook ziet zij ernaar uit te kunnen blijven bijdragen aan de inrichting van het NWA-programma Eenzaamheid. Tot besluit spreekt zij de hoop uit het begin te mogen meemaken van een meerjarig onderzoeksprogramma gewijd aan eenzaamheid.

Met vriendelijke groet,
namens de Wetenschappelijke adviescommissie Eén tegen eenzaamheid,

Henk J. Smid,
voorzitter

Nico de Neeling,
secretaris

Bijlage

Wetenschappelijke adviescommissie Eén tegen eenzaamheid

- Henk Smid, oud-directeur ZonMw, *voorzitter*
- Crétien van Campen, wetenschappelijk onderzoeker kwaliteit van leven, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag
- Tineke Fokkema, bijzonder hoogleraar *ageing, families and migration*, Erasmus Universiteit Rotterdam
- Jenny Gierveld, emeritus hoogleraar sociologie en sociale gerontologie, Vrije Universiteit, Amsterdam
- Rick Kwekkeboom, lector langdurige zorg en ondersteuning, Hogeschool van Amsterdam
- Anja Machielse, hoogleraar humanisme en sociale weerbaarheid, bijzonder hoogleraar empowerment van kwetsbare ouderen, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht
- Linda Moonen, onderzoeker, Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen
- Eric Schoenmakers, senior onderzoeker en docent, Fontys Hogeschool Mens en Gezondheid, Eindhoven
- Theo van Tilburg, hoogleraar sociologie en sociale gerontologie, Vrije Universiteit, Amsterdam
- Jan Willem van de Maat, onderzoeker, Movisie, Utrecht, *adviserend lid*
- Nico de Neeling, directie Maatschappelijke ondersteuning, VWS, Den Haag, *secretaris*